

Ibrahim Müteferrika Magyarországon

I. rész

Közismert tény, hogy a török kultúra kiemelkedő alakja, az első török nyomda megalapítója, Ibrahim Müteferrika magyar származású volt. Ezt a tényt maga is hangsúlyozta, amikor Riszá-lei iszlámja címen ismert, kéziratban maradt memorandumát¹ ezekkel a szavakkal kezdi: „Én igénytelen, szegény szolga, Magyarországon, Kolozsvár városában születtem”. Életének korai szakaszáról azonban vajmi keveset tudunk. Voltaképpen azt sem sikerült még tisztázni, hogyan került Törökországba. A legelterjedtebb életrajzi változat szerint a kálvinista protestáns papnak készülő ifjú 1693–1694 körül, tizennyolc éves korában, utazás közben egy portyázó török csapat fogságába esett, majd miután nem volt senki, aki váltságdíjat fizessen érte, az isztambuli rabszolgapiacra eladták. A tehetséges ifjú gyorsan megtanult törökül, majd arabul és perzsául, megismerkedett az iszlám alapelveivel, hamarosan muszlimmá lett, így visszanyerte szabadságát.

Ez a változat makacsul tartja magát az Ibrahim Müteferrikával foglalkozó szakirodalomban (a szerzők többnyire egymásra hivatkoznak), mindezt ideig azonban semmilyen dokumentum nem került elő, amely ezt alátámasztaná. A legautentikusabb életrajzi forrásnak De Saussure naplójának² egy fejezete tűnik, hiszen ő Rákóczi udvarában személyesen is kellett, hogy ismerje, adatai azonban nem mindig megbízhatók. Még azt sem tartotta fontosnak feljegyezni, hogy mi volt az eredeti neve, holott ez nagy mértékben megkönnyítené a kutatást a magyarországi és erdélyi levéltárakban, halála évét is 1738-ra teszi (1745 helyett), és azt írja, hogy ezt követően a nyomda beszüntette tevékenységét, holott utána még évekig működött.

Az utóbbi időben egy másik, megfontolásra érdemes feltevés is napvilágot látott. Niyazi Berkes egy tanulmányában³ megkérdőjelezi az általánosan elfogadott életrajz számos elemét. A fent említett Riszá-lei iszlámja elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy Ibrahim Müteferrika nem kálvinista protestáns vallású volt, hanem az Erdélyben akkoriban eléggé elterjedt unitárius hitet követte. Az unitáriusok fokozódó üldözése, majd kolozsvári templomuk és iskolájuk 1689-ben bekövetkezett bezárása után több hitsorsosával együtt önként emigrált Törökországba. Berkes szerint ekkor húsz éves lehetett, tehát születése idejét is valamivel korábbra, 1670-re vagy 1671-re kell tennünk. Mindenesetre tény, hogy az unitáriusok közül sokan menekültek Törökországba, s Isztambulban elég népes magyar kolóniát alkottak.

Létezik azonban a magyar hagyományban egy harmadik változat is, amely sajátos keveréke a legendáknak és a történelmi tényeknek. E szerint Ibrahim Müteferrika nem kálvinista, nem is unitárius vallású volt, hanem az úgynevezett „szombatos” szekta tagja lett volna. Ez a szekta – nevét onnan kapta, hogy a keresztényeknél szokásos vasárnap helyett, a zsidókhoz hasonlóan szombaton ülték a heti ünnepet – hitelveiben oly mértékben eltávolodott a bevett keresztény felekezetektől, hogy már nem is tekintették annak, inkább a zsidó vallás és a kereszténység közötti sajátos átmenetnek, sőt a közvélekedésben sokan egyenesen zsidóknak tekintették a szombatosokat.

Ez talán magyarázatot ad arra, hogy Joseph von Dierling, a bécsi udvar isztambuli rezidense, aki személyes kapcsolatban állt Ibrahim Müteferrikával, jelentéseiben többször is zsidó vallásúként emlegeti. Wilhelm Heinz ezek alapján kétségtelennek tartja a zsidó felekezethez való tartozását.⁴ Ezzel a véleményével azonban egyedül áll a szakirodalomban.

Az 1630-as évek végefelé a szombatosok helyzete immár tartóhatatlanná vált Erdélyben. Vezetőjüket, Péchy Simont kétszázötven társával együtt perbe fogták, fej- és jószágvesztésre ítélték, majd az ítéletet börtönbüntetésre változtatták. Péchy később visszatért a kereszténységre, további sorsa ismeretlen, halála idejét sem tudjuk.

Az a tény, hogy hívei közül sokan emigráltak Törökországba, illetve, hogy ő maga korábban többször is járt Isztambulban, és sok más nyelv mellett törökül is jól tudott, képezte az alapját annak a legendának, miszerint az első török nyomda megalapítója az isztambuli száműzetésben élő Péchy Simon volt, aki áttért az iszlámra és felvette az Ibrahim nevet.⁵ E nézet vallóinak nem tűnt fel az az ellentmondás, hogy Péchy feltételezett emigrálása (1638 után) és a nyomda tevékenységének kezdete (1729) között csaknem száz év az időkülönbség.

A legenda mindenesetre szívósan tartotta magát a szombatos szekta Erdélyben fennmaradt maroknyi közösségében, s a 19. században eléggé ismeretes lehetett, mert még egy budapesti lapban is terjedelmes cikket olvashatunk róla, mégpedig Erődi Béla tollából, aki egyéb munkái mellett a török és perzsa irodalom fordítójaként és egy török nyelvtan szerzőjeként vált ismertté. Kuriozitása miatt érdemes a cikkből bővebben idéznünk⁶: „Magyarországban a szombatos felekezetnek prófétájaként működött Péchy Simon, apostolkodásának jutalmául hazáját elhagyni kényszerülve, Törökországba menekült, s ott tudományának és tapintatos működésének gazdag jutalmát élvezte a törökök kegyéből. A nyomdászatot akkor még nem ismerték Törökországban. Péchy tehát, ki emigrálása után rögtön mohamedán hitre tért és Ibrahim nevet nyert, hozzáfogott e fontos vívmány meghonosításához. Török betűket öntött maga, és az első nyomdában, melyet berendezett, maga dolgozott fiával, ki szintén Ibrahim név alatt szerepel. A városrészt, ahol a nyomdát felállította, ma is Madsar Mehalle (magyar városrész) nevet visel. Az első mű, melyet Ibrahim kinyomtatott, egy magyar renegátnak, Pecsevi történetírónak munkája volt.⁷ E munkát követte Dseoheri arab szótárnak török fordítása, Hadszi Halfának a török tengeri hadjáratokról szóló története, a khalifák története és több más történelmi és földrajzi munka...”

Unitárius vagy szombatos volt-e Ibrahim Müteferrika, ma még egyelőre eldönthetetlen, de bármelyik felekezethez is tartozott, ez megkönnyíthette döntését az iszlámra való áttérésre, hiszen a két felekezet szigorú monoteizmusa (mindketten tagadják például a Szentháromság létét) fontos kapcsolódó pontot jelentett az iszlámhoz.

¹ Esat Efendi Küttüphanesi, No. 1187.

² Thaly Kálmán: *Lettres de Turquie et notices de César de Saussure; De Saussure Czézárnak ... törökországi levelei és feljegyzései.* Budapest, 1909. Újabb kiadása Antal László fordításában: *Törökországi levelek és útirajzok 1730–1739.* Budapest, 1999.

³ Berkes, N.: *Ílk Türk matbaası kurucusunun dini ve fikri kimliği* Belleten, c. 26. (1968) 715–737.

⁴ Heinz, W.: *Die Kultur der Tulpenzeit des Osmanischen Reiches = Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 61. (1962), 62–116.

⁵ Kovács András: *Vallomás a székely szombatosok perében.* Budapest, 1983. 340.

⁶ Erődi Béla: *Magyar-török renegátok = Fővárosi Lapok*, 12. (1875, 160. sz.) 720–721.

⁷ Ibrahim Müteferrikának ilyen című nyomtatványa természetesen nincsen. Valószínűleg a névazonosság okozta a félreértést. Péchy neve törökül: Pecevi.

A tehetséges, sok nyelvet beszélő ifjú gyorsan emelkedett a ranglétrán. 1715-ben egy okmány már Müteferrika néven említi, s mint fontos diplomáciai feladatok ellátására is képes udvari hivatalnokot Bécsbe küldik, hogy tárgyalásokat folytasson Savoyai Eugen herceggel. Élete során többször is bíztak rá kényes diplomáciai küldetéseket.

Nekünk, magyaroknak azonban fontosabb az a tény, hogy miután az Ausztria elleni függetlenségi harc vezetője, II. Rákóczi Ferenc a végső vereség után száműzetésbe kényszerült, III. Ahmet szultán meghívására 1717-ben Törökországban, majd 1720-tól Tekirdağ-ban telepedhetett le udvartartásával együtt, s 1718-ban éppen Ibrahim Müteferrikát bízták meg, hogy Rákóczi mellett a tolmácsi és török titkári teendőket ellássa. Ezt a munkakört egészen Rákóczi haláláig (1735) becsülettel ellátta. Mikes Kelemen, Rákóczi íródeákja – mai kifejezéssel személyi titkárnak mondhatnánk – „Törökországi levelek” című munkájában (először 1794-ben jelent meg nyomtatásban, ma pedig új török fordításban is olvashatjuk) többször is említi „Ibrahim efendi”-t, közelebbit azonban nem tudhatunk meg róla. Rákóczi halála előtt a Portához írt búcsúzó levelében, amely ugyancsak Mikes Kelemennél olvasható, meleg szavakkal emlékezik meg róla: „A Császár kegyelmességébe ajánlom ... kíváltképpen Ibrahim hív tolmácsomat. A mindenható Isten jutalmaztassa meg legdrágább áldásával velem tett jótéteményeit.”⁸ Rákóczihoz és a magyar emigrációhoz fűződő kapcsolata, mint később látni fogjuk, meghatározó volt a magyarországi Müteferrika-kutatások szempontjából.

A török nyomdaalapítás híre futótűzként járta be Európát. A korabeli lapok már azt megelőzően hírt adtak a vállalkozásról, hogy az megkezdte volna tevékenységét.⁹ A „tulipánkorszak” szellemi pezsgése, III. Ahmet törekvése, hogy az európai hadszíntérről egyre jobban visszaszoruló országot átvezesse a modern korba, érdekessé tett az európai közvélemény szemében minden olyan eseményt, amely ezt a tendenciát erősíteni látszott.

Magyarország viszonylag későn szerzett tudomást a kulturális élet e fontos eseményéről. A legkorábbi híradást Decsy Sámuel Törökországot ismertető háromkötetes művében¹⁰ találjuk, beszámolója azonban alig haladja meg a pletyka szintjét. Az I. kötet 320. oldalán ezt olvashatjuk: „Ahol könyvsajtók s könyvárus boltok nincsenek, ottan nehéz dolog jó könyvekre találni. Bonneval gróf ugyan e folyó száznak első felében, az akkori kinyílt szemű Nagy Vezérnek engedelméből, egy könyvsajtót állított fel Konstantinápolyban, melyben holmi aprólék könyvecskék ki is adtak...” Figyelemre méltó, hogy gróf Bonneval, aki miután áttért az iszlámra, és Ahmet pasa néven fontos pozíciókat töltött be a török hadseregben, annyira ismert volt Európában, hogy még a könyvnyomtatás érdemét is neki tulajdonították.

Néhány évvel később Sándor István egymaga által szerkesztett és írt folyóiratában, a Sokfélében már valamivel pontosabb, de híradásában még mindig vaskos tévedéseket találunk: „Konstantinápolyban a könyvnyomtatást 1738-dig körül elsőként kezdette Ibrahim basa egy született, törökké lett, tudós magyar, mely mindazonáltal egynéhány esztendő múlva ismét megszűnt...”¹¹

Az első igazán fontos értesülésre azonban nem sokáig kellett várni. Még ugyanebben az évben napvilágot látott Pesten egy tudós piarista szerzetes, Horányi Elek, kévtizeddel korábban közzétett latin nyelvű írói lexikonának, a Memoria Hungarorum-nak (Magyarok emlékeztetője) pótkötete.¹² Ebben, a 140. oldalon a következő címszó olvasható: Anonymus Hungarus sub nomine Ibrahim effendi (Ibrahim effendi néven ismert névtelen magyar), majd hét teljes oldalon ismerteti a nyomda létrehozásának körülményeit, szinte hibátlanul felsorolva Ibrahim Müteferrika valamennyi nyomtatványát. (Csupán annyit téved, hogy Rašit és Çelebizade krónikáit egy műnek veszi.) Forrása, mint ezt maga is feltűnteti, a kor legjobb e témába vágó műve, G. Toderini: Litteratura Turchesca című török irodalomtörténete volt, amely alig pár éve, 1789-ben jelent meg olaszul, majd egy évvel később német fordításban.

Közel nyolcvan évet kell várnunk, amíg újra találkozunk Ibrahim Müteferrika nevével. Ballagi Aladár, a magyar nyomdászat történetét tárgyaló művének egy külön fejezete foglalkozik a magyar nyomdászoknak a keleti könyvnyomtatásban játszott szerepével.¹³ Tótfalusi Kiss Miklóst, az első grúz betűk tervezőjét éppen csak megemlíti, a fejezet szinte teljes egészében Ibrahim Müteferrika munkásságával foglalkozik, az akkori ismeretek szintjén korrekten és durva tévedések nélkül.

Kuriózumként meg kell még említenünk, hogy az az Erődi Béla, aki évtizedekkel korábban a már említett hírlapi cikkben Ibrahim Müteferrikát Péchy Simon szombatos prédikátorral vélte azonosnak, 1917-ben megjelent Török nyelvtana 3. kiadásának függelékében a nyelvgyakorló olvasmányok közé beillesztette Ebuzziya Tevfik beynek a Muharrir című folyóiratban megjelent cikkéből a Müteferrikára vonatkozó részletet, mellékelve a magyar fordítást is. Talán így akarta jóvátenni ifjúkori tévedését.

A magyar sajtó a későbbiek során újra meg újra kísérletet tesz arra, hogy a nagyközönség számára „felfedezze” Ibrahim Müteferrikát. A többnyire másod- és harmadkézből származó értesülések hemzsegek a tévedésektől, inkább az érdekesség szintjén; aligha voltak alkalmasak arra, hogy reális képet alkossanak személyéről, érzékeltessék tevékenységének jelentőségét. Néhány példa:

A török könyvnyomtatás 200. évfordulója kapcsán jelent meg Lampért Géza cikke,¹⁴ amely elsősorban De Saussure nyomán romantikus hangvétellel ismerteti nyomdászunk életútját, könyvei közül azonban egyet sem említ meg cím szerint.

Clauser Mihály rövidke cikke¹⁵ adataiban inkább félrevezet, mint tájékoztat, pedig állítása szerint az Ankara című francia nyelvű török lapból vette értesüléseit. E szerint a nyomda 1726-ban kezdte meg működését, s 1730-ban a Patrona Halil-vezette felkelés után (1730) már meg is szűnt. A nyomda első terméke közlése szerint egy arab-török szótár volt, amely 1726 és 1728 között készült stb.

✍ Horváth J. József

(A II. részt a Török Füzetek következő számában közöljük.)

⁸ Mikes Kelemen: Törökországi levelek és misszilis levelek. Kiad. Hopp Lajos. Budapest, 1966. 209.

⁹ A korabeli sajtóhíradásokról jó áttekintést ad: Babinger, F.: Stambuler Buchwesen im 18. Jahrhundert, Leipzig, 1919.

¹⁰ Decsy Sámuel: Osmanografia, azaz a török birodalom ... leírása. I–III. kötet. Bécs, 1789.

¹¹ Sándor István: Sokféle, 3. darab. Győr, 1795. 41.

¹² Horányi Alexius: Nova memoria Hungarorum ... vol. I. Pestini, 1795. 140–146.

¹³ Ballagi A.: A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472–1877. Budapest, 1878. 223–230.

¹⁴ Lampért G.: Az első török nyomdát magyar ember állította fel 200 éve = A Pesti Hírlap Vasárnapja. 1929. február 24. p. 12–13.

¹⁵ Clauser M.: Az első török nyomda magyar vonatkozása = Könyvtári Szemle. 1935. 12. sz. 94.

Melih Cevdet Anday Magyarországon

Megemlékezés a török irodalom doyenjéről

A török irodalom egyik legnagyobb alakját veszítettük el – írták a török lapok, amikor a költőként és íróként kiváló Melih Cevdet Anday nyolcvanhét esztendősen korán örökre lehunyta szemét. A veszteséget mi is magunkénak érezhetjük, hiszen Magyarországon is többen emlékezhetnek ezüstös hajára, szemüvege mögül villanó kék tekintetére, okos szavaira, kedves egyéniségére...

1936-ban, még gimnazistaként jelentkezik első verseivel a patinás irodalmi folyóiratban, a *Varlık*-ban. Alig öt év múltán két barátjával: Orhan Velivel (Kanık) és Oktay Rifattal (Horozcu) közös verskötetet adnak ki. Az 1941-ben *Garip* címmel megjelent kötet vízvázalásztó a modern török líra történetében. A *garip* szó jelentése 'idegen, furcsa, különös' – s ezzel a szóval foglalható össze az első, idegenkedő reagálások is, míg nem az eleinte gúnyosan használt 'impressioniste' jelzőhöz hasonlóan egy nagyra értékelt művészeti irányzat névjegyévé nem vált.

Melih Cevdet a hatvanas évek közepén járt először hazánkban. A Magyar Rádió archívumában őrzött felvételen hallatlan tömörséggel foglalja össze az 1923 utáni török líra fő irányait, s rokonszenves szerénységgel a maga szerepét:

„A köztársaság kikiáltásával kezdődő korszakba a korábbi költőkkel együtt léptünk be, akik közül Yahya Kemal (Beyatlı) és Ahmet Haşım volt a legjelentősebb. Mindenek előtt a felszabadító háború hatására felnőtt egy nemzedék, amely nemzetibb hangon szólalt meg. Közülük Nâzım Hikmet volt a legnagyobb, de az akkori nemzedék nem ismerhette őt eléggé, versei csak itt-ott, antológiákban, folyóiratokban jelenhettek meg. Őutána egy másik áramlat is jelentkezett, Orhan Veli, Oktay Rifat és én voltunk a képviselői – a 'Garip'-osok, ahogy neveztek bennünket. Utóbb felnőtt egy újabb nemzedék, amely megtagadta ezt az áramlatot. Őket nevezték a 'második új'-nak, mondván, hogy mi voltunk az első újak. Én ezt természetesnek találom, mert egy nép irodalma úgy fejlődik, ha változik. És ami szintén természetes: az új nemzedékek az előzőt megtagadva nőnek fel. Ennek van jó meg rossz oldala is: az ifjúság lendülete, energiája egyfelől – másrésről azonban hiba, ha minden nemzedék önmagától akarja számítani a költészetet. Holott egy nemzet irodalma folyamat, amelyben vannak szembefordulások, magújulások, megtagadások, ami magától értetődő, s nem helyes, ha azt hisszük, hogy minden velünk kezdődött. Bizonyos fokig mi is beleestünk ebbe a hibába, mi is magunktól számítottuk a költészetet... Hogy mi volt a különbség a mi költészetünk és a korábbi között? Mi a mindennapi beszéd hangján akartunk megszólalni, vagyis a vers korábban oly nagyra tartott muzikalitásával fordultunk szembe. Ugyanakkor ez a költészet a nép, az emberek gondjai, bajai felé fordult. Persze, hogy ez mennyire sikerült, azt a kritikusoknak és az irodalomtörténészeknek kell megítélniük. Szegény Orhan Veli fiatalon, 1950-ben meghalt, de a mi mozgalmunk nem azonosítható a *Garippal*, vagyis önmaga is alakult, fejlődött. Hadd vegyem önmagam példának: változtam én is, bár azt hiszem, mégis csak egyazon irányt követtem. Ami a 'második új'-at illeti, ők a mi – szerintünk érthető – irányunktól az érthetetlen felé akartak elmozdulni. Ez persze elég nagy ellenérzést váltott ki. Talán különös, de évekkor ezelőtt Nurullah Ataç ezt írta rólunk egy kritikában: 'Csodálom, hogy azt mondják erre a költészet-

re, hogy értelmetlen, mikor semmi más nincs benne, mint értelem.' Pedig sokan neveztek minket érthetetlennek, eleinte szinte mindenki. Aztán megszoktak bennünket, és az utánunk jövőknek nem tetszett, ami megszokottá vált. Azután lassan ők is ugyanarra a sorsra jutnak, mint mi...

Persze eljutnak hozzánk a világirodalom hullámai is, egyik-másik költői mozgalom utánzókat is és követőket is talál, és a fordítások is hatnak természetesen..."

Magyarországi útja után, 1965-ben jelent meg *Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan* (azt hiszem, a címet nem kell fordítanom!) című útikönyve. Idézzük ebből esztergomi útját:

„A Kulturális Kapcsolatok Intézetének kocsijával indultunk útnak, végig a Duna-parton. Legszebb népdalaink egyike jutott eszembe, az Esztergom váráról szóló. Ezt a dalt a magyarok nem ismerik. Honnan ismernék? El kellene küldenünk, be kellene mutatnunk... Azt hallottam, hogy amikor Bartók egykori törökországi gyűjtőútjának kísérelése, Adnan Saygun Magyarországon járt, fölvetődött ez a téma, de szerinte a dal, minthogy uniszónó, nem fogná meg a magyarokat. Holott nálunk egy este, mikor zenekedvelő társaság gyűlt össze a magyar konzulátusról, Illyés András barátunk szeme könnybe lábadt a dal hallatán...

Kísérőnk ott az úton egy rövid versemet próbálta törökül az eszébe vésni. Előzőleg szobrász barátomnál jártunk, s Tibor kinyitott egy antológiát a verseimnél, majd megkért, hogy mondjak el egy-kettőt törökül is. Ott mondtam el a *Hirosimát* is, azt olvasta Judit az autóban, jól megnyomva a 'bam'-okat: *Büyükbabam, babam, ben...*

(Nagyapám, apám, én,
A kisfiú, a nő, a lány,
Külön-külön volt mindnek érkezése
S egyszerre távozott mindahány.)

Nagy Károly keleti vára állt itt. A latin Strigonium szót Oster Ringumnak értelmezték, ebből lett Esztergom. Amikor a 9. században a magyarok az Urálból ide érkeztek, itt volt Árpád fejedelem szállása. Én rögtön Esztergom várát kerestem. A hosszú évszázadokon át a földben rejtőző királyi palota szűk lépcsőjén megrekedtünk a másik lépcsőn lefelé özönlő látogatók miatt. 'Árpád hadai!' – sügtam Judit fülébe... Esztergom nevezetes várának tetejére érve ráláttunk az egész városra. Egyetlen ház maradt meg a törököktől, lépcsője kívülről vezet az emeletre... Miután lejöttünk a dombról, megnéztük a Török emlékek múzeumát. Szőnyegek, edények és hasonlóak láthatók benne.

Néhány hónapja egy isztambuli folyóiratban megjelentek Yunus Nadinak és Yahya Kemalnak Bécs ostromáról szóló levelei. Yahya Kemal azt írja, hogy elhibázott dolog volt Bécs ostroma, szerinte Esztergomból meg kellett volna állni. Nem is mentünk mi se tovább Esztergomból, visszatértünk, mert – úgy látszik – ez a törökök sorsa..."

(Melih Cevdet és Adnan Saygun aggályai nem igazolódtak. Azóta felkerült az *Esztergon kalesi* a Kecskés együttes lemezére, hallhattuk sokszor Kobzos Kiss Tamástól, és nagy sikerrel adta elő zeneakadémiai hangversenyén a neves török baritonista, Ayhan Baran is...) →

De bármi legyen is a törökök sorsa, Melih Cevdet visszatért hozzánk. Újabb látogatására a Magyar-Török Baráti Társaság számára is örömteli esemény: *Beszélő* című darabjának 1993. áprilisi nagy sikerű bemutatója adott alkalmat. Az akkor induló Török Füzetek 1. számának fele a premierhez, illetve az író látogatásához kapcsolódik. Az ott leírtak ismétlése helyett az Európai Unióhoz való csatlakozásunk küszöbén útikönyvből idézem a Kelet-Nyugat problematikával kapcsolatos észrevételeit:

„Meglepetten tapasztaltam, hogy a magyaroknak – akiről azt hallottam, hogy kissé lenézik a tőlük keletebbre élőket – komplexusaik vannak a Nyugattal szemben. Nem csak abból éreztem, ahogy dicsekedve mesélik, ha jártak Nyugaton, hanem abból, ahogy protestálnak: 'Miért kellene a Nyugatot utánoznunk? Nincsenek meg a mi, sajátos értékeink?' Ezzel a kérdéssel – amelyről azt hittem, hogy a nyugatiasodni akaró Törökország sajátja – tavaly Bulgáriában is találkoztam. Aztán messzebb utazva, Jugoszlávián is túlra, Magyarországra, eljutottam az észak-nyugati határig, Esztergomig.

A Duna túlsópartján gyárkéményeivel már Csehszlovákia látszik – vagyis Európa közepe felé járunk. És még mindig arról beszélnek, hogy miért kellene a Nyugatot utánozni! Hol van hát a Nyugat? Mindössze Franciaország és Anglia volna? Amikor erről beszélünk a hazalátogató Pertev Boratavval (kitűnő török folklorista, évtizedekig Franciaországban élt, T.E.) ő ezt mondta:

– Franciaország sem az. Keressük a Nyugatot, de nem találjuk...

Azok, akik olvasták André Malraux Turán című könyvét, emlékezhetnek arra, hogy Malraux édesapja a Német Birodalom megbízásából Isztambulban járván összebarátkozott Enver pasával, majd az ő irányításával elindult, hogy Turánt megkeresse. Hónapokig utazgatott Ázsiában, azután visszatérően ezt jelentette Enver pasának:

– Nem találtam Turánt. Nincs is...

Csak nem valami Turán-szerű dolog a Nyugat is?...”

✍ Tasnádi Edit

Kirándulás Szigetvárra

Immár kedves hagyománnyá vált, hogy Törökország tiszteletbeli konzulja, Horváth László meghívásának eleget téve társaságunk februárban Szigetvárra látogat. Négyszázötvenhárom éve, hogy a várból a török katonák elvonultak és a szigetváriak békésen, vérszegénység nélkül „visszafoglalhatták” azt. A Török-Magyar Barátság Parkjában erre tekintettel helyezte el a Török Köztársaság Budapesti Nagykövetsége nevében Gülhan Ulutekin ügyvivő, valamint Horváth László tiszteletbeli konzul, és társaságunk nevében Fodor Pál az emlékezés virágait, felidézve a történelem Szigetváron elhunyt két nagy alakját, Nagy Szulejmánt és Zrínyi Miklóst.

Elnökünk, Dávid Géza a római katolikus plébánia-templomnál – amely eredetileg Ali pasa dzsámija volt – megemlékezett a szigetvári hősről, és az oldalfalon lévő emléktáblánál társaságunk nevében koszorút helyezett el.

A kiránduláson ez alkalommal is nagyon jól érezték magukat mind a nagykövetség diplomatái, mind a társaság budapesti tagjai és a vidám hangulatban csatlakozó helybeliek. Nem maradt el most sem a borkóstolás, ízletes borkorcsolyák után a Novák Pincében kitűnő borokat ittunk. Bár nem alakult ki egységes vélemény, de ez alkalommal mintha több dicséretet kaptak volna a száraz fehér borok.

Baranya megye bemutatását folytatva Horváth László szervezésében ezúttal Bodára látogattunk el, ahol Kovács Győző polgármester és a helybeliek barátsággal és nagy vendégszeretettel fogadtak bennünket. Polgármester úr nagy szeretettel beszélt a falu történelméről és ismertette meg velünk a helytörténeti nevezetességeket.

A szombat esti vacsora után a baranyai hastáncos lányok titokzatos megjelenése igazi meglepetés volt. A lányok tagtársunk, Inci vezetésével sejtelmes fátylakba öltözve mutatták be a keleti hastánc szépségeit.

Vasárnap délelőtt Pécsre látogattunk a társaság, ahol megtekintettük a Gázi Kászim pasa dzsámit, a Csontváry Múzeumot és a székesegyházat. Majd Bodára visszatérve az ebédnél Kovács Győző polgármester úr pohárköszöntővel üdvözölte a vendégeket és a falu címerével díszített kerámia korsóval ajándékozta meg Gülhan Ulutekint, Horváth Lászlót és elnökünket, Dávid Gézát. Ezt követően pedig Kunkovics László etnofotográfus *Köemberek* című kötetének példányaival Dávid Géza ajándékozta meg az említetteket

és Bódis Lászlónét, megköszönve a szíves vendéglátást és a jó szervezést.

✍ F. Tóth Tibor

Balról: Gülhan Ulutekin, Dávid Géza (köszönti a Faluházban jelenlévőket), Kovács Győző és Horváth László.

Törökországról a világhálón

Azoknak a tagtársaimnak szeretnék gyakorlati tanácsot adni, akik bővíteni szeretnék a mai Törökországgal kapcsolatos ismereteiket, legyenek azok kevésbé gyakorlott vagy éppen megszállott internetezők.

Az utazni szándékozóknak ajánlom a török Idegenforgalmi Minisztérium www.turizm.gov.tr lapjának a böngészését. A nyitóoldalon a törökön kívül még négy nyelvet (angol, német, francia, orosz) lehet kiválasztani. A további keresés a megfelelő gombra „kattintva” könnyedén leszűrhető, „fókuszálható” az érdeklődésünknek megfelelő tárgykörre. Pl. a 65 megyét megnevező legördülő „kalauz” (İl Rehberi) máris a meglátogatni tervezett környékre vezet, és egy-egy „kattintás” után megismerhetjük a környék központi városát, annak elérhetőségét (vasúton, közúton és légi úton), azt, hogy hová érdemes kirándulni, milyen múzeumok vannak a közelben, melyek a kisebb közigazgatási egységek (ilçeler), melyek a jobb szálláshelyek, tájillegű ételek, vásárlási lehetőségek, s melyek a környék legfontosabb telefonszámai. Kedves ajánlatot kapunk az „ezt el ne szalaszd” (yapmadan dönme) címet viselő „link” megnyitásakor. Az egyes tájak nevezetes műemlékeit, természeti szépségeit képeken is láthatjuk, s ezzel pompás lehetőség nyílik az itthoni, előzetes túratervezésre. A nyitóoldalon (Ana Sayfa) a „turizmus különféle fajtái” (Turizm Çeşitleri) ajánlatát kérve, a vadászat, a téli sportok, a hegymászás, a fennsíkokon való barangolás, továbbá a golf, a jacht, a légi-sportok, a bűvárkodás, a barlangászás, a madár megfigyelés, s persze a „kongresszus-turizmus” lehetőségeiről, valamint a vallási helyek (köztük természetesen a nem iszlám nevezetes helyek is), és a „selyemút” felkeresésével kapcsolatban is kaphatunk részletes felvilágosítást. Pl. ha netán az Ararát csúcsát akarnánk meghódítani, itt megtudhatjuk, milyen engedélyt és hol kell beszerezni, milyen felszerelés kell hozzá, hol fekszenek az alaptáborok, sőt még egy térkép-vázlat is van mellékelve. A főoldal közli a napi deviza-árfolyamokat, a 65 megye időjárását és meteorológiai előrejelzését. Véleményem szerint kiválóan szerkesztett lap, mindig elérhető, és nem „fagy le”.

A törökországi napi, és bel-, illetve külpolitika eseményeiről, sok esetben a magyar média szempontjaitól jelentősen eltérő nézetekről tájékozódhatunk a Miniszterelnökség török és angol nyelvű világhálós honlapján, a www.turkishnews.com/NewsNetwork/ címen. A lap bal oldalán vannak a török, jobb oldalán az angol nyelvű lapcímek, amelyek közül az „előfizetést nem igénylők” ingyen olvashatók. Itt jelennek meg az újságok, s a kiválasztott címre „kattintva” az első oldaláról tovább lehet válogatni, akár „szavazni” is a szerkesztőség által feltett kérdésekben.

Az aktuális hírek mellett, a Miniszterelnökség törökül és angolul közli a török alkotmányt, az egyes törvények módosítását, különös tekintettel azokra, amelyek az EU csatlakozás feltételeinek számítanak.

A törökül tudóknak és tanulóknak adhat segítséget a Török Nyelvtudományi Társaság (Türk Dil Kurumu) www.tdk.gov.tr című lapja, amelynek tartalomjegyzékében a török értelmező szótár (Türkçe Sözlük) legújabb kiadása segít egy-egy szó helyes alkalmazásában, de innen le is tölthető a török Helyesírási Szabályzat (İmlâ Kılavuzu).

Érdekes és hasznos segítség az oszmán-kori, de különösen a 20. századi és a jelenkori történelmében való eligazodáshoz a www.kronoloji.gentr című lap. A turkológia iránt mélyebben érdeklődők a <http://erhanaydin.8m.com/dergiler.htm> című lapon a téma körében megjelenő folyóiratok elektronikus címlistájára bukkanhatnak.

Végül néhány nem török címmel szeretném kiegészíteni a felsoroltakat.

A hazai magyar nyelvű „elektronikus könyvtárak” közül ajánlom a www.terebess.hu/keletkultinfo/index.html című Terebess Ázsia Lexikon tartalomjegyzéke alapján könnyen megtalálható és letölthető könyveket és tanulmányokat, melyek közt a Kossuth-emigráció jeles személyeinek törökországi emlékei, de Ágoston Gábor turkológus és Bartha Júlia néprajzos-turkológus tagtársaink műveit is olvashatjuk. Végezetül, tekintettel arra, hogy Törökország népességének 95%-a muzulmán, érdemesnek tartom beleolvasni a hazai „vallásforum” www.vallasforum.hu című lapon a „vallások” gombra történő „kattintás” után megjelenő iszlám (síita, szufizmus, szunnita) linkekbe. A törökországi szufizmus történetéről, ma is élő szokásairól, néprajzokról és dalaikról, (közéjük tartozott Aşik Veysel is, akinek dalaiból Kobzos Kiss Tamás CD-je ad ízelítőt) az angol, magyar, német, orosz, lengyel és természetesen török nyelvű tanulmányokat közreadó berlini lap a www.alewiten.com és a www.tahtacilar.com ad bőséges tájékoztatást.

Ha nem is tudunk annyi időt tölteni Törökországban, mint amennyit szeretnénk, mert annyit se a pénzünk, se az időnk nem enged meg, ezért ajánlom mindazoknak, akiknek lehetősége van rákapcsolódni a világhálóra, hogy nézzenek bele azokba a lapokba, amelyeket ajánlottam. Biztosan nem fogják megbánni! Ha elkezdik a török elektronikus lapok böngészését, nehezen tudják majd abbahagyni, újabb és újabb érdekességekre bukkanva, de kérem, ne engem hibáztassanak a megnövekvő telefon és internet számladíjakért!

✍ Adorján Imre

Török könyvesboltok polcairól...

Karinthy Ferenc: **Epepe**

A kommunikációképtelenség zsákutcájában

Az *Epepe* egy Budai nevezetű nyelvész története, aki azért száll repülőre, hogy Helsinkibe utazzon, ott azonban egy olyan ismeretlen nagyvárosban találja magát, ahol nem érti a nyelvet. Hiába beszél egy tucatnyi idegen nyelven, hiába azok a módszerek, amelyekkel addig az ismeretlen szövegeket megfejtette, a város lakóinak egyetlen szavát sem érti. Miközben egyre reménytelenebbül keresi a kiutat ebből az elszigeteltségből, a kommunikációképtelenség falai tovább magasodnak körülötte. A kommunikáció hiányának feneketlen kútjában vergődve börtönbe kerül, múltó szerelmeket él meg, sőt egy felkelésbe is belekeveredik, annak ellenére, hogy annak okairól fogalma sincs.

Az *Epepe* fojtogató, különös lídércnyomás; olyan könyv, amely az ember egyik elemi félelmét, az ismertnek hitt világban az elidegenedéstől való rettegést veszi bonckés alá.

(Doğan Kiadó, fordította: Aysel Bora)

Kitaplík...

Ferenc Karinthy: **Epepe**

İletişimsizliğin çıkmazında

Helsinki'ye gitmek üzere uçağa binen, ama yolculuğun sonunda kendisini, anlamadığı bir dilin konuşulduđu, tanınmadığı büyük bir kentte bulan Budai adlı bir dilbilimcinin hikâyesi *Epepe*. Ne çok iyi bildiği onlarca yabancı dil ne de daha önce denemiş yazı çözme yöntemleri, kentte konuşulan dilin tek bir kelimesini bile anlamasına yetmez. Umutsuzca bu kısırlılışıktan kurtulmanın bir yolunu ararken, çevresindeki iletişimsizlik duvarı daha da yükselir.

Budai iletişimsizliğin dipsiz kuyusunda çırpınırken, hapse girer, geçici aşklar yaşar, hatta nedenini kesinlikle anlamadığı bir ayaklanmaya katılır.

Epepe boğucu, tuhaf bir karabasan; insandaki en güçlü sapientiyi, çok iyi tanıdığını sandığı bir dünyada yabancılaşma korkusunu deşen bir kitap.

(Doğan Kitap, çeviren: Aysel Bora)

Ankarai testvér társaságunk, a Török-Magyar Baráti Társaság (TMBT) gondozásában a múlt évben jelent meg egy 330 oldalas antológia, amelynek címe: „Macarlar ve Tuna Hakkında Yazılan Şiirler 1300–2000”, azaz a *Magyarokkal és a Dunával kapcsolatos, Kr. u. 1300-tól 2000-ig írt versek*. (Türk-Macar Dostluk Demeği Yayınları No: 3). A versek összegyűjtése İsmail Tosun Saral és fia Emre Saral érdeme.

İsmail Saral édesapja (Ahmet Hulki Saral, 1905-1982) Bulgáriából emigrált Törökországba, ahol magas rangú katonatiszt lett, de emellett történelmi emlékhelyeket – Gül Baba budai türbéjét és Esztergom várát –, melyeket 1997-ben magyarországi utazása során meglátogatott. A kötetben 266 írás, nagyjából versek, de rövid elbeszélések és oszmán-kori épületfeliratok is olvashatók. A gyűjtemény Petőfi-verssel kezdődik, a Nemzeti dallal, amelyet Tasnádi Edit tagtársunk fordított törökre (Köprü-Híd, török-magyar folyóirat 7. sz. 1999. november). Ezután következik több Petőfi ihlette török vers, köztük elsőként Enis Behiç Koryürek költeménye 1913-ból, amelyet Çoşkun Ertepinar, Şinasi Özdenoğlu, A. Bahri Ersoy, Çoşkun Zengin hasonló szellemében írt verse követ.

A 19–20. század irodalmi alkotásaiból válogatott művek a magyarok hazaszeretetről és szabadságvágyáról szólnak. A török írók különös figyelmet fordítottak az 1848-as szabadságharcra, majd az 1956-os forradalomra. Az utóbbi témában fogant 1957-ben Ümit Yaşar Oğuzcan: Birinci Ajans Bülteni (Az első hírszolgálati jelentés) című verse (217. old.), amely így kezdődik: „Magyarországon/A tankok ezer embert ölnek meg naponta...”, „56 hőseinek állít emléket, továbbá a TMBT egyik tagja, Şinasi Özdenoğlu, a Macar rapszodisi (Magyar rapszódia) című írásában is. (194. old.)

Megkapó az első világháború alatt és Trianon után keletkezett magyarbarát hazafias írások hangvétele, mint például Enis Behiç Koryürek, Macar duası (Magyar ima) című hosszabb lélegzetű verse. (189. old.) Egy magyar költő, Dalmadi Győző: A török katonák (Türk Askerleri) című, 1921-ben írt versét török fordításban olvashatjuk. A vers írója az 1877–78-as háborúban, a balkáni Sipka szorosot védelmező török katonák hősiességét méltatja. A következő évtizedek során több török költőre is hatott József Attila költészete. Ezek közül Kemal Özer versét Tasnádi Edit magyarra is lefordította. Metin Demirtaş, Ahmed Oktay, Behçet Aysan József Attila hatására írt verseit is megtaláljuk a válogatásban.

A magyar olvasó furcsa érzéssel olvashatja azokat az írásokat, amelyek a mohácsi csatáról, a magyar várak elesteről, vesztés csatáinkról szólnak, mert ami a számunkra veszteség, a töröknek nyereség volt.

Fordítva, amikor a török daltok, vagy éppen történetíró azon kesergett, hogy elveszett Esztergom, Buda vagy Újlak, mi felszabadult várainknak örülhettünk.

A bulgáriai, balkáni törökökről szóló szemelvények viszonylag távolabb esnek érdeklődési körünkől, de ha arra gondolunk, hogy a magyar írók legjobbjai miként viszonyultak az elszakított magyarsághoz, akkor megértjük és elfogadjuk a bulgáriai származású török szerkesztő válogatási szempontját.

Természetesen nem maradtak ki a kötetből azok a versek sem amelyeknek egy-egy bájos magyar hölgy volt a műzsája. Kár viszont, hogy kimaradt Hüseyin Şişir: „En nem bántom te kegyelmed...” kezdetű kedves kétnyelvű verse.

Mind a versek, mind az egyéb írások címe mellett egy szám utal arra a forrásra, ahol a vers eredetileg megjelent. Ezek a kötet végén a sorszámkuk alapján található meg. (Érthetetlen viszont, hogy a számozás miért nem sorrendben történt. Így ugyanis a regiszterből szinte lehetetlen visszakeresni az illető verset.) A Török Füzetek 4, a Köprü-Híd 2 alkalommal szerepel a források közt. De szerepel itt Kúnos Ignác, Tasnádi Edit és Molnár József neve is olyan rangos irodalomkutatók és művészettörténészek sorában, mint Orhan Şaik Gökyay, Fuat Köprülü, Ziya Gökalp – a felsorolás persze nem teljes. Bár ez az antológia jó példa arra, hogy miként lehet a magyar-török kapcsolatokat az olvasóközönséggel megismertetni, mégis nem hallgathatjuk el a kötet szerkesztési hibáit, amelyeket egy esetleges későbbi kiadásban könnyűszerrel ki lehetne javítani.

A gyűjteménybe felvett művek nem kronológiai sorrendben következnek. Csak egyetlen példa, mely érzékelteti az időrendi összevisszaságot: I. Ahmed szultán (uralkodott 1603–1617) 14 éves korában írt gázeltjét Rüştü Bozkuşnak a 20. század végén írt, „Egy éjszaka Budán” című lírikus szabad verse követi. Az írások azonos helyszíne sem indokolja az időrend felrúgását, mert I. Ahmed szultán versének címében nem Buda, hanem Pest olvasható, a két vers stílusa és mondandója közt pedig még az időbeni távolságnál is nagyobb különbség van.

A közölt művek íróiról szinte semmit sem tudhatunk meg. Például miért ne kaphatna rövid tájékoztatást a mai török olvasó arról, hogy ki volt Turszun Bej, aki a Hódító (II.) Mehmed szultán belgrádi ostromáról írt bejtet (négyesoros kötött rímekkel írt vers). Ráadásul a középkori írások, mint ahogyan a Turszun Bejé is, igényelte volna a mai török nyelvű értelmezést. Vajon megértik-e a napjaink török olvasói ennek a bejtnek minden szavát? Tapasztalatom szerint ugyanis az új török anyanyelvűek ugyanúgy nem értik meg a „Saday-ı kûş ü tabl ü nây-ı rûyin” fele mondatokat, ahogy mi sem.

A könyv ajánló előszavában Prof. Dr. Vecdet Erkun, a TMBT alapító elnöke a fiatal nemzedék elé példaképként állítva a szerzők – apa és fia – munkásságát, nekik ajánlja hasznos olvasnivalónak.

Adorján Imre

A Hagia Szophia közelében, reprezentatív, történelmi környezetben kedvezményes árral szeretettel várja a Magyar-Török Baráti Társaság tagjait az AND HOTEL.

A hotel éttermében kifogástalan kiszolgálás és csodálatos körpanoráma kilátás nyílik a városra.

Cím:

Yerebatan Cad. Cami Çikmazi No. 40.

Sultanahmet — İstanbul

Telefon: (90-212) 5120207

Fax: (90-212) 5123025

Szobafoglalás: (90-212) 5207676

[Http://www.andhotel.com](http://www.andhotel.com)

E-mail: info@andhotel.com

Tárlatulajdonos: Remzi Erbaş

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja

Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Puskás László, Szmilko Györgyi és F. Tóth Tibor

Felelős szerkesztő/Sorumlu redaktőr: F. Tóth Tibor

Tervezés, tipográfia: Szmilko Györgyi

Levelezési cím/adres: Magyar—Török Baráti Társaság

H-1062 Budapest, Bajza u. 54.

Fax: (36-1) 411 61-92

E-mail: defter@office.mta.hu

HU ISSN 1217-6141